

мальовується лише один по-справжньому живий, а не ходульний персонаж, наділений рисами живої людини і не обтяжений, на відміну від автора, інтелектуальними гризотами — письменник Кашка, якого автор згадує протягом усіх десяти років, при цьому його переважно викриває і морально лінчує, звинувачуючи в алкоголізмі, віровідступництві, незнанні іноземних мов та

інших ганджах, притаманних членам спілки письменників. Після огрому дорікань з боку колеги письменник Кашка, на диво, лишається єдиною живою душею щоденника, таким собі опереточним героєм, із хворою печінкою та вірою в гепі-енд. А поза тим, як уже згадувалось, автор переважно звертається до класиків європейської філософії, сучасники ж формуються в нього в певний «мар-

тиролог пам'яті», який і наведено на останок.

Аж ось тепер напрошується висновок — чи варто справді публікувати розрізнені й розчинені в часі та чаї шматки тексту, написані в стані, коли «Можна робити що завгодно. Але немає бажання», і чи потрібно все це якось ще й коментувати. Поза сумнівом, варто і потрібно. Хоча б задля того, аби читач іще раз мав

змогу побачити, що насправді з ними відбувається — з українськими письменниками, чим вони займалися останні десяти років і за що вони так не люблять народонаселення своєї країни — всіх цих українських селян, студентів, військовослужбовців, письменників, янголів та інших жлобів — тупих, самовдоволених, часом агресивних і таких до болю рідних. □

Втеча по колу як покута за інших

Елеонора Соловей

Костянтин Москалець. *Келія чайної троянди. 1989–1999.* — Львів: Кальварія, 2001.

...Кинь це нестерпне свято,
виплони слова крилаті,
що ти зробив, мій брате,
із життям своїм!..

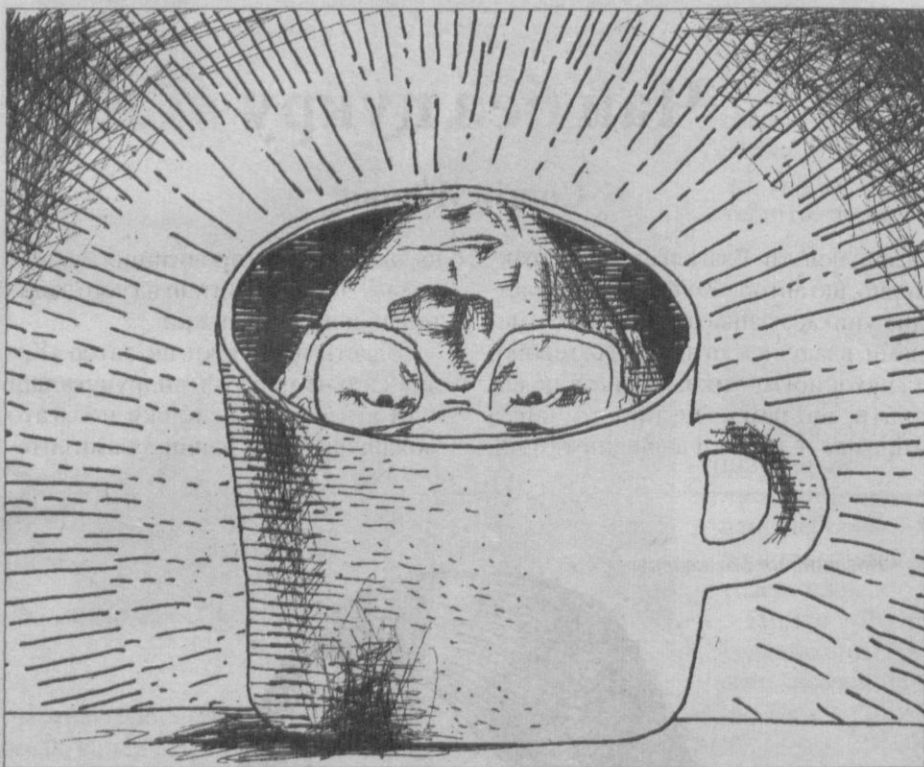
Кость Москалець,
«Колишній ідол»

Відкидаючи форми, що здаються обтяжливими, зужитими, старими, сподіваючись у такий спосіб сягнути вивільнення й розкутості — повертаємося до ще давніших, старших форм, як-от есей або щоденник. Вони ваблять, певно, й тим, що з літературою перебувають у стосунку невизначеної й рухливої міри спорідненості — спокушають літератора як іще один різновид маргінальності, як обіцянка того ж таки вивільнення: літератора від літератури. До того ж, напрочуд живучі, не підвладні часові: англійці й досі залюбки почитують «Щоденник подорожі до Ліссабона» Філдінга, «Щоденник до Стелі» Свіфта, «Щоденник чумного року» Дефо; про щоденники Джордж Еліот, королеви Вікторії або Дороті Вордсворт годі й казати.

Анотація до «Келії чайної троянди» прозора натякає, що перед нами радше твір у формі щоденника, аніж щоденник як такий. Це видається ймовірним: напевно, відбувся принаймні якийсь відбір, бо щоденники, де записи насправді робляться так рідко, скоро припиняються. Та й автор не раз говорить про функцію такого собі тренажера для письма, а тренуватися раз на два-три місяці — цілком марна справа. Втім, достоту безмежна свобода форми засвідчена сповна: поряд із такими перервами є й записи, роблені кілька днів поспіль. Попри те, що книжка ошатно видана і вже відзначена премією «Книжка року 2001», причому в номінації «Красне письменство», — видається, що подальше життя її буде подібне до життя пісень Віктора Морозова на слова Костянтина Москальця: в них є чисельне коло добірних і відданих шанувальників, але їм не бути хітами. Якби в нас був конкурс на зразок польського «Piosenkię roku» — отам би їх щоразу увінчували лаврами; а позаяк культивуємо тимчасом «piosenkię glępe», то цей делікатес для гурманів. Що ж до «Келії...» — насамперед, може, не варто було так виразно-виключно означувати на обкладинці хроноло-

гічні координати 1989–1999: це може спрацювати як «прокол піару». Бо чи так уже нам кортить повертатися в оце недавнє минуле, в останнє десятиліття щойно завершеного століття. Гадаю, ми воліли б не озиратися, з нас досить того, що відчу-

ної праці заблуканого духу, з пастками, зривами, глухими кутами, що професійно потоптатися по цьому всьому гріх. А головне — свідомо не хочу забувати, що тут спрацює ота підсвідома зачепленість, дискомфорт і досада: нам підсовують дзер-

Малюнок Володимира Костирки

ваємо тяглість того часу, перетікання його в «цей», настирність минулого, яке все ніяк не минає, навіть Millennium не допоміг... Тут були б доречні затерті метафори типу перегорнутої сторінки або щільно причинених дверей, та ба: розгортається знову та сама сторінка і двері знову відхиляються, ще й нестерпно риплять...

Отож, якщо вишуканість і витончена печаль тих пісень когось просто не зачіпає, то «Келія...» здатна вивести з рівноваги, розсердити, роздратувати. Причому виставити їй рахунок, наговорити прикросів надзвичайно легко, я просто чую невловно знайому інтонацію, тонкий посвист добре загострених стріл сарказму та зверхності, що поцілюють у цю беззахисну квітку, у цвіркунів, їжака, шишку на купці моху і сон про зустріч із Понтифіком. У висліді — вбивчий та нескасовний діагноз, на зразок «ювенільної філософської інтоксикації» абоощо. Найприкріше, що в тому буде і своя правда. Просто не кожному вона підходить: вам довірилися так беззастережно, сказали стільки сокровенних речей, відкрили таку прірву самотності й каторж-

кало, коли ми зовсім не налаштовані, бо й так знаємо, що зображення малопрезентабельне; не личить, зрештою, піддаватися на провокацію, стояти в гордовитій позі, нібито не піддався. Але когось ж потішить ця можливість пересвідчитися, що ми так і не спромоглися доскочити себе, так і не піднеслися, ні в часи «цілковитої розрухи» початку 90-х, ні потім, коли трохи оговталися-пристосувалися, — до тієї «надзвичайної зосередженості духу», аби насправді «перетривати, пережити, перетворити цей жорстокий час без богів»...

Навряд чи автор ставив собі якусь терапевтичну мету, надто вже в самого переважали, як він каже, «суцільні непереливки» і надто вже зацікловився на них. Та й напади мізантропії свідчать про те саме. Але нотатки, роздуми, одчайдушні борсання заіснували як книжка, як свідчення, як текст. Про ті роки «безумства, депресії і занепаду». І тепер уже незалежно від волі автора цей доконтрастний факт здатний набувати для читача запитальної модальності: чого вони, ті роки, навчили нас? Не озиратися? Тікати від себе, від «лиця

люстра»? Приймати правила гри, хапливо й неперебірливо задовольняти апетити, амбіції? Іронічно посміхатися на чийсь саморуйнівну саморефлексію, затулятися як забором тією іронією, коли хтось волів випасти з найждженої колії, з візочка буднів, усе поламав, але не зрадив? Тож попервах і здається, що авторова проблема — серйозність, а у частотальній іронії це ой як погано. Вчитавшись, увійшовши в ритм його думання, з деяким полегшенням виявляєш: є вона, іронія, все гаразд. «Час — це дощ. Метафора. Можна ще й не таке сказати». Певна річ, що за хімією своєю це «інша» іронія, без потреби тотального глуму, духовного вандалізму, цинізму. Є й самоіронія, наскрізь іронічні його самоатестації, самоапеляції — він свідомий того, ким виглядає і ким є: «Ходімо, нічний самітник, одвічний блукачу, черговий Дон Кіхоте; ходімо, палкий містику, тонкий лірику, безпритульний філософе, лицарю й аскете...». У розміреному, облаштованому й налагодженому побуті (все одно травматичному самою владою своєю, а для такого пожилця поготів) — нежиттєздатний, як риба на березі.

Спершу мені видалося, що це знайомий синдром Літінституту: звідти щонайменше половина виходили отакими блукальцями, незгодними й нездатними жити як усі, асоціальними й некоммунікбельними. Хто вчив, але не вивчив соцреалізм і науковий комунізм на відмінно, обертався на Мауглі, вічного пілігрима, паломника неіснуючої Мекки, та що там — просто на бомжа. Але потім згадалася книжка Анджея Стасюка «Як я став письменником» (здається, цікавіша для українського перекладу, ніж «Дев'ять») — там хлопці невідзначених артистичних негодій точнісінько так само безугавно нипалися своєю-не-своєю країною, без примарної бодай мети, не просихаючи і неслухняними язиками провадячи філософські дебати. Якось майже не сповільнюючи обертів десь ставали до якоїсь роботи і незчувшись зривалися знову... У Москальця бодай є майже символічна вісь обертання Захід—Схід, а то був цілком броунівський рух. Запам'яталася розчулена нотка: коли ночували у вагонах на запасних коліях, то від прибиральниць, що приходили вранці, «ніколи слова лихого не чув». Каюся за свою приземну репліку подумки: «Так вони ж просто боялись!»... Але що це

якась покута, і не лише за себе — надто вже очевидно, а тому роздебендувати в цьому випадку «критику», байдуже навіть яку, — патентоване фарисейство. Тим більше, що як текст «Келія...» просто розкішна. Москалець знає магію слова, фрази. Це достеменно «проза поета» — дуже особлива річ, де слова живуть де-що іншим життям, аніж у власне прозі. Цей текст диктує ритм читання, свавільно сповільнюючи, навіть спиняючи його як затамований віддих, змушуючи іноді безгучно перекочувати слово на язичку як гладеньку рінь, бентежачи здогадом, що там іще щось заховане опріч явного. «Ось таким сліпучим є інколи сляво долі»...

Позаяк автор живе літературою (але не в сенсі засобу до існування), то, ясна річ, розмірковує про неї чимало. І саме з такої причини судження ці дуже суб'єктивні. «Пашковський — єдиний вартий уваги прозаїк в Україні...» — а далі любовно набрана курсивом цитата з «єдиного

вартого», що ніби й не містить підстав для такої категоричності. Натомість про хворобливі форми чи то пак безформність літературного життя — досить-таки адекватно. У кожному разі зойк «Навіщо всі ми пишемо?» а чи безжальний вирок «Усе це тільки слова» сповнені екзистенційної ваговитості, майже погамованого онтологічного неспокою і суму, що повсякчас може вибухнути розпачем.

Але чому, шляк би його трафив, я не можу знайти цього середовища протягом усього життя? Екологічної ніші. Справжньої батьківщини. Другої природи. Правдивої культури. Чому?

Тому, що їх не знаходять, а створюють. А для творення необхідними є сприятливі умови або ж, користуючись іншою знаковою системою, — участь Бога.

Найскладніше із найсуттєвішим у цьому судовому дискурсі-гонитві-за-собою — побиванням за цілісним світоглядом, фундаментальною освітою, справжньою ідентичністю,

із незгодою на участь у тих більш і менш успішних імітаціях усього цього. Тому так сумує автор «Келії...» за братством неокласиків, і сонети Зерова правлять йому за медитації. Мені також здається, що саме знищивши їх нас відкинули назад, надовго, чи не назавжди, підтяли непоправно й невігойно. Навіть у мудрих головах — сумбур, мішанина, несмак, усе вроздріб, розбалансоване, без ушляхетнювальної та структуротворної домінанти. Випаленій землі взагалі важко заростати, а ми питаємо, чому виросло те, а не те. Один Філософ, що за пропонованих обставин був лише редактором у філософському журналі, ще наприкінці 60-х міркував над примхливими покручами, що їх і тоді плодила «духовна жага»: «У висліді це найчастіше який-небудь різновид спиритуалізму, ба навіть екзистенційального спиритуалізму. Це якась завжди скептична еkleктика, в якій буддизм химерно змішується з лівим гегельянством, а стоїцизм сусі-

дує з натурфілософським поняттям ноосфери» (Владімир Кормер). Так і живемо, дарма, що відтоді стільки всього відбулося. Надія, проте, є, вона у щирому бажанні «скинути тягар не-себе», у зятятому прагненні навіть ціною цих років болю й самотності рухатися до джерел; чия сутність «у вічному виджерелюванні живої води — зв'язок із ними мусить бути неперервним»... Нарешті, в усвідомленні, що так дорого оплачена «нікомуненалежність» була лише щаблем, далі — «сходження на інший щабель... — усвідомлення своєї приналежності... до Буття і до вічного в Ньому братства». А щоб не виглядало підозріло оптимістично, наважуся висловити прогноз, що навіть і видряпавшись з кризи, той, хто шукає сенсу «при-сутності» та «на-явності», завжди матиме досить проблем зі своїм соціальним статусом, творчою самореалізацією, із суперечністю між егоцентризмом та бажанням «дистанціюватися», а також із чаєм та тютюном. □

Post scriptum

Костянтин Москалець

25 лютого 2001

У січневій «Сучасності» надруковано першу частину «Келії Чайної Троянди», щоденника 1989–1999 років. Спочатку було навіть лячно, коли отримав авторські примірники — адже це моє найінтимніше письмо. Так, наче вийшов голим на вулицю. А потім прочитав — і збайдужів; окремі записи справді цікаві, деякі не дуже істотні, але все разом — після попереднього добору текстів та їхньої препарації — не складає цілісного твору. Так само, як моє життя. Тут радше система розривів, дискретність і мовчання вибудовуються у систему, а не те, що я прагнув оприятити словами.

Телефонував Римарук: пропонує видати і «Нічні пастухи буття», і згадану «Келію...» окремими книжками у «Кальварії». Я, звісно, погодився й дуже вдячний Ігореві: це хоч якийсь крок уперед. Завтра, якщо все буде гаразд, повезу йому рукопис. Але навіть ця добра новина — та навіть уже одне те, що озвався мій давній, один із найулюбленіших поетів і друзів — навіть це не може розбити багатолітньої криги-кризи, про яку писав на попередній сторінці (та й де я тільки про неї не писав). Адже істотним залишається замовчуване, яке від того не стає менш очевидним: наш юнацький бунт захлинувся у засвідомому — у валі «масової культури» — у колективному українському лайні. Україна занурюється туди, де вона вже була понад триста років — у Росію. Це схоже на напівнароджений плід, який до половини виліз із лона, а потім передумав і поліз назад. А такого не буває — плід приречений загинути. Враховуючи, що плід цей — українська нація, до якої за об-

рахунком мав би належати і я, годі дивуватися, що в мене такий настрій. Дедалі більше російської мови — і російської поведінки, способів жити, способів думати, оцінювати. Ба навіть не так російських, як советських. Соков — модернізований, у легшому «попсовому» варіанті — але той самий — невідворотно повертається і перебуває актуальним. Про що тут уже говорити? Які почуття почувати?

А позаяк випито пізній чай і через усізгадані й незгадані вище причини заснути не вдається, отже, з'являється слухна мить («Кайрос»!) для щоденникового письма, утворюється дурнувата й погана консеквентність, яка (хоч скільки б критикував Дерида це поняття — «тягlosti», «послідовности» etc.) все ж містить у собі дещо принципово відмінне і від «дурного», і від «поганого». Вирізнити його у динамічному, син-

хронному процесі письма — створити його, створити письмо — не як закінчений «лист», «повідомлення», «інформацію» — а як гру Світла на хвилях весняного Сейму. Мерехтіння, ряхтіння, «мерцание» письма — без причини, без мети.

Вирізнити безцільну гру життя (одинок, важко передавана словами мета якого — якраз у триванні та примноженні самого себе), життя як мету саму по собі. Якраз це я і плував раніше з самодостатністю, «нікомуненалежністю» тощо, які, проте, є атрибутами єдиної субстанції, субстанції нествореної, без початку («безначальне Слово»), без кінця.

Вирізнити гру письма, вирізнивши його з-поміж «функціональних» стилів мовлення. Щоденникове письмо не належить до жодного з різновидів письма («ділове мовлення», «стилі художньої літератури») — воно ні «ділове», ані «художнє». Це письмо — як я вже десь відкривав — *нікому*.

Мені останніми роками стає дедалі тяжче потрапляти саме у таке письмо, аналог якого — спів. Може, внаслідок неодноразово згадуваної кризи 95–96 років, коли я заявив (сам для себе) про те, що маю досить «романтизму» і непродуктивного щоденникового «базікання». У тодішньому висновку, у відмові тодішній і в орієнтації на функціональний, чинний дискурс (есеї-рецензії для «Критики») була своя правда. Але у цій «грі порошин і сонця золотий» (Зеров) є правда своя, забута від юності, знехтувана пишносердим, псевдодорослим дядьком Костянтином. «Якщо не будете як діти, не увійдете до Царства», — сказав десь і колись один чоловік, який також вряди-годи щось собі писав на піску. □

Микола Кумановський. З циклу «Політ» (1999)

